

OSMANLI ŞİİRİ
KILAVUZU'NUN 5 CİLDİ
TAMAMLANDI

Kadir Uzun

Estetik kaidelerini İslami kültürden alarak ortaya çıkan ve önceleri Fars edebiyatının etkisi altında şekillenen ilk örneklerini XIII. yüzyılın ikinci yarısında vermeye başlayan eski Türk edebiyatı; “divan edebiyatı”, “divan şiiri”, “edebiyât-ı kadîme”, “enderun edebiyatı”, “eski Türk edebiyatı”, “havas edebiyatı”, “klasik Türk edebiyatı”, “klasik Türk şiiri”, “Osmanlı edebiyatı”, “Osmanlı şiiri”, “saray edebiyatı”, “şi'r-i kudemâ”, “ümme edebiyatı” ve “ümme çağı edebiyatı” gibi isimlerle adlandırılmaktadır.

Farklı adlandırmaların kullanıldığı bu edebiyatımızın ürünleri, günümüz kültür çevreleri ve akademik camiada doğru anlaşılıp yorumlanmaları bakımından oldukça zor ve karmaşık bir yapı göstermektedir. Yüzyıllardır kesintisiz bir gelenek içerisinde Anadolu, Rumeli, Irak ve Acem diyarlarına kadar uzanan geniş bir coğrafyada gelişen eski edebiyatımız; kendi içinde tutarlı bir mantık örgüsü sergilemesine karşın, mevcut metinleri layıkıyla değerlendirilmediğinden günümüz insanları için karmaşık ve halledilmemiş meselelerle doludur.

İşte bu noktada eski edebiyat metinlerinin şifreleri bilindiğinde bilmece çözercesine zevkli ve cana yakın bir meşgale konusu oluşturacağını belirten Ahmet Atillâ Şentürk¹, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu* adıyla bir çalışma başlatmıştır.

Eserin içeriği ve hazırlanışına geçmeden önce Şentürk'ün “Osmanlı Şiiri” adını tercih etme sebebinin bilinmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Şentürk ilk defa 1999'da yayımladığı *Osmanlı Şiiri Antolojisi*'nde, “Osmanlı şiiri” yahut “Osmanlı edebiyatı” isminin; siyasi, coğrafi ve kronolojik sınırlandırmalar sebebiyle çağrıştırdığı kısmi olumsuzluklara rağmen yaygın ve yanlış adlandırılan “divan edebiyatı” ve “divan şiiri” isimlerinden daha büyük bir etki uyandırdığını belirtmektedir. Ayrıca günümüzde nasıl “Çağatay şiiri” diyebiliyorsak “Osmanlı şiiri” yahut “klâsik Osmanlı şiiri” de diyebilmemiz gerekliliğini ifade ederek bir şiirin ait olduğu coğrafya ile anılması gerektiğini de ifade etmektedir (s. XII-XIII).

Osmanlı şiiri, Türklerin Müslüman olmalarından sonra bu yeni kültür havzasında ağırlıklı olarak Arapça ve Farsça kelimeler kullanarak ve yeni bir dünya görüşünden güç alarak vücuda getirdikleri edebiyatın ürünü olmakla beraber asıl gücünü Türkçenin güçlü ifade kabiliyeti ve dil mantığından almaktadır.

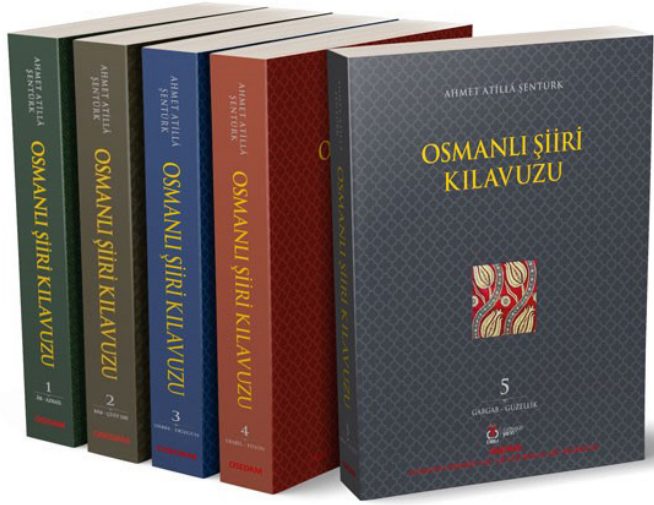
Yaklaşık altı asır boyunca Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ürünlerini ortaya koyan bu şiir geleneği, devletin sınırlarının genişlemesine bağlı olarak gerek idari anlamda görülen yeniliklerle gerekse farklı coğrafyalardaki edebî akımlardan etkilenecek çok zengin bir görünüm arz etmektedir. Bu zengin şiir geleneğinin bihakkın bilinmesi, manzum metinlerde kullanılan kelimelerin, kavramların tam olarak neler ifade ettiklerinin anlaşılması adına bir kılavuzun, yol göstericinin gerekliliği ortadadır. Atillâ Şentürk tarafından *Osmanlı Şiiri Kılavuzu* adıyla sözlük formunda hazırlanan çalışmada, madde başı konumundaki her kelime, edebî metinlerde dikkat çeken özellikleri, sembol değeri kazanmışsa nelerin sem-

1 Prof. Dr. İstinye Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

bolü olduğu, benzediği ve benzetildiği nesnelere yahut birlikte kullanıldığı ibareler veya bu kelime üzerinde şairlerin geliştirdikleri yorumlar vb. hususlar olabildiğince zengin örneklerle ele alınmaktadır.²

Atilâ Şentürk, katıldığı bir televizyon programında³ *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*'nun hazırlanma sürecini anlatmaktadır. Şentürk, hocası Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'nun (1935-1987) bu edebiyatın mevcut sözlüklerle anlaşılamayacağı sözünün aslında bu kılavuzun hazırlanma sebebi olduğunu belirtmektedir. O, ihtisaslaşma sürecini tamamladığında hocasının bu sözünün mahiyetini tam olarak anladığını söylemekte ve hazırladığı çalışmada kelimelerin ait oldukları dönemdeki anlamlarını tespit etmeye çalıştığını ifade etmektedir.

Şentürk Hoca, 2004 yılına kadar İstanbul Üniversitesindeki çalışma odasında öğrencileriyle beraber binlerce beyitten oluşan fişleri "kartoteks" yöntemiyle hazırlayarak bu çalışmanın temel iskeletini oluşturmuştur. O, aynı zamanda arkadaş çevresinden topladığı manzum metinleri Word dosyasında birleştirerek tek bir metin hâline de getirmiştir. Şentürk'ün Word dosyasında topladığı divan ve mesnevi metinlerinin Yücel Dağlı'nın (1963-2009) kullanılması teklif ettiği Filemaker programına aktarılması ile bu çalışma apayrı bir

mecraya taşınmıştır. Bu programa metinlerin girilmeye başlanması ortaya konacak eserin tekemmül etmesini de sağlamıştır. Zira eski edebiyatta, beyitlerde geçen ifadelerde kurulan tenasüp ilgisi, kelimelerin/kavramların anlam dünyasını da belirlemektedir. Bu açıdan bakıldığında madde başında incelenen kavramın ilişkili olduğu kavramlarla birlikte değerlendirilmesi ile madde etraflıca açıklanmış olacaktır. Merhum Dağlı'nın kullanılmasını teklif ettiği programa, 650 civarında divan ve mesnevinin 2 milyona yakın beyti işlenmiştir. Şentürk, bu veri tabanı kullanılmadan Türkçenin tarihî sözlüğünün yazılamayacağını da katıldığı televizyon programında ayrıca belirtmektedir.

Osmanlı Şiiri Kılavuzu, XIV-XIX. yüzyılları içine alan beş asır boyunca Türk toplumunun bir nevi hayatını da yansıtmaktadır. Bu özelliğiyle o devirlerin sadece edebiyatı değil; sosyolojisi, antropolojisi, psikolojisi, coğrafyası, tıbbı, hukuku, eğitimi, işletmesi, iktisadı, müziği ile ilgilenenleri için de birincil kaynak niteliği taşımaktadır.

Osmanlı şiirini ortaya koyan şairler çeşitli sınıflara mensuptur. Bu şiirin en

2 Ahmet Atilla Şentürk, "Metinbankası Projesi ve Eski Türk Edebiyatı Metinlerini Yeniden Okuma ve Yorumlamaya Dair Düşünceler", *Yücel Dağlı Anısına*, İstanbul 2011, s. 525.

3 "Edebiyat Söyleşileri", 12.1. Bölüm, TRT 2.

hacimli divanlarından birini kaleme alan Muhibbî, onuncu Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman Han'dır (1520-1566). Koca Râgıb Paşa (1698-1763) seyfiye sınıfı mensubu bir sadrazam, Bâkî (1526-1600) ilmiye sınıfından bir kazasker, Derzîzâde Ulvî (öl. 1585) müderris, Tâcîzâde Cafer Çelebi (1452-1515) kalemiyeden bir nişancı, Taşlıcalı Yahyâ (1498-1582) bir asker ve maliyeci, Şeyh Gâlib (1757-1799) mevlevihane şeyhidir. Ayrıca mecmualarda şiirlerine çokça rastlanan Hufî (XV. yy.) kunduracı, Enverî (öl. 1547) mürekkepeçi, Kandî (öl. 1555) şekerçi ve Zâtî (1471-1547) ise remilcidir. Toplumun her kesiminden şairin kalem oynattığı Osmanlı şiiri, devrin gündelik hayatı, inanışları, gelenek ve göreneklerinin aynası konumunda da olmuştur.

Alfabetik sözlük tarzında hazırlanan *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*'nun ilk cildi (A maddesi), 2016 yılında okurla buluşturulmuştur. Şentürk, "Sunuş" bölümünde yukarıda da bahsi geçen eseri hazırlama sürecine değinerek eserde kullandığı kısaltmaları okuyucuya tanıtmaktadır. "Âb" kelimesi ile başlayan eserde maddeler; "benzeşen", "yorum", "tevriye/cinas", "ses uyumu", "atasözü deyim", "âdet/inanç", "eş anlam", "özellik", "birlikte", "sembol", "tezat", "benzetilen", "benzeyen", "tezyif", "yüceltme" gibi hususlara bağlı olarak değerlendirilmektedir.

2017 yılında kılavuzun ikinci cildi (B-C-Ç), 2019 yılında üçüncü cildi (D), 2020 yılında dördüncü cildi (E-F), son olarak 2021'de beşinci cildi (G) yayımlanmıştır. Yazar sonraki dört ciltte de birinci ciltte uyguladığı yöntemi devam ettirmiştir.

Okuyucuya maddelerin ele almış ve işleniş şeklini göstermesi bakımından 4. ciltte madde başı olarak alınan "esrar" kelimesini aşağıda gösteriyoruz:

ESRAR (esrâr, beng, gubâr, mest)

Çalışmada ilk olarak "esrar" kelimesinin başka dillerde karşılığı ve Türkiye'de nasıl yapıldığı, kullanım şekilleri, abdallar arasında kullanımı anlatılmaktadır. Bu kelimenin "sır" kelimesinin çokluğu olan "esrâr"ı da çağrıştırmaması bakımından tevriyeli kullanıldığı da belirtilmektedir. Şairler, şiirlerinde "esrar"ı şu özelliklerle kullanmışlardır:

Esrar; hayal kurdurur, güldürür, kabakla çekilir, kanı durdurur, koklamayla etki eder, kör eder, neşe verir, sofular kullanır, tatlı yedirir, varaklara sarılır.

Çalışmada "esrar" kelimesinin şu kelimelerle birlikte kavram dünyası oluşturduğu tespit edilmektedir: "Beng/bengî", "bî-hûş", "cür'a", "dilber/dilberdudağı", "duhan etmek/eylemek", "gam", "gonca", "gubar", "hayrân", "hayret", "helvâ", "hokka", "keyf, keyfiyyet", "mest", "müferrih", "neşe", "tekke". Ayrıca yine beyitlerden hareketle "esrar", "aşk" ve "hatt"a benzetilmektedir. "Esrar", şarap karşısında şairler tarafından küçük görülmektedir. Yine "esrar", "sır" kelimesinin çoğul hâli olan "esrâr" ile cinaslı ve tevriyeli şekilde kullanılmaktadır (s. 227-231).

Bu tanıtma yazısı için Şentürk Hoca ile görüştüğümüzde geçen aylarda İstinye Üniversitesi Yapay Zekâ Bölümünde "Metinbankası Projesi" ile ilgili bir toplantı yapıldığı bilgisini bizimle paylaşmıştır. Bu toplantıda, veri tabanında bulunan bütün beyitlerin aruz vezinlerini bulma, şairlerin kelime hazinelerinin ve hangi kelimelere daha çok meyilli olduklarının istatistiğinin çıkarılması, iki milyon beytin oluşturduğu tenasüp ilişkilerinden hareketle hangi kelime ve kavramların hangileriyle arasında bağlantı bulunduğunu yapay zekâyâ tanıtarak bu sayede tahrip olmuş kelime ve metinlerin çözümünün yapay zekâyâ öğretilmesi türünden bir

proje tasarlanmaktadır. “Metinambarı” dosyasının en büyük problemi yanlış okumalardır. Yapay zekâya eski edebiyat metinlerinin tanıtılmasıyla bu gibi yanlış kelime tercihlerinin de önüne geçilebileceği söylenmektedir. Günümüzde yazarların dil bilgisi hatalarını düzelteren programlar gibi eski dilin de yapay zekâya öğretilebileceği ve bu sayede çok dar bir kelime kadrosu bulunan eski şiir dilinin okuma hatalarının aruz vezninin de yardımıyla kolayca çözülebileceği ifade edilmektedir. Yine bu minvalde 2018 yılında hazırlanan “Metin Madenciliği Yöntemleri ile Yazar Tanıma” başlıklı yüksek lisans çalışmasında, divan edebiyatında kelime odaklı bir metin sınıflandırma çalışması gerçekleştirilmiştir. Başka bir ifade ile divan edebiyatı eserlerine ilişkin yazar tanıma sistemi kurulmuştur. Bu sistem kullanılarak modele girdi olarak yeni bir eser dâhil edildiğinde ilgili eserin yazarına ilişkin istatistiksel bir tahmin gerçekleştirilmektedir. Yapılan analizler neticesinde kurulan model %91,45 doğruluk ve %90,23 f-ölçütü değerleriyle tahmin gerçekleştirmiştir.⁴ Böyle bir çalışmanın uzun vadede yazarı bilinmeyen eserlerin sahiplerinin tespiti-

tine dair tahminleri destekleyebileceği düşünülmektedir. Şentürk Hoca, çalışmanın sonuçlarından son derece ümitli olduğunu ve bu çalışmanın geliştirilerek İstinye Üniversitesi bünyesinde de yapılacağını bize bildirmiştir.

5 cildi tamamlanan *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*'nun eski Türk edebiyatı sahasında çalışma yapacaklar için başucu kaynaklarından birisi olacağı aşikârdır. Hem bu yeni bilgi vesilesiyle hem de bu abidevi çalışması için Şentürk Hocaya teşekkür ediyor, Allah'tan ona eseri tamamlayacak ömrü ve sıhhati vermesini diliyoruz.

Kaynaklar

- Şentürk, Ahmet Atillâ, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.
- Şentürk, Ahmet Atillâ, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu 1 (Âb-Azrail)*, OSEDAM, İstanbul 2016.
- Şentürk, Ahmet Atillâ, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu 2 (Bâb-Çüst Eri)*, OSEDAM, İstanbul 2017.
- Şentürk, Ahmet Atillâ, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu 3 (Dâbbe-Düzgün)*, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2019.
- Şentürk, Ahmet Atillâ, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu 4 (Ebâbil-Füsûn)*, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2020.
- Şentürk, Ahmet Atillâ, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu 5 (Gagab-Güzellik)*, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2021.

4 Ali Osman Bilgin, *Metin Madenciliği Yöntemleri ile Yazar Tanıma: Divan Edebiyatı Örneği*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İstatistik ve Bilgisayar Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2018, s. 62.